

УДК 371.134:37.035-053.5

О. В. Юрченко,

аспірант

(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

oksana2011ua@mail.ru

ORCID: 0000-0001-9971-1336

СТАНОВЛЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА ОСНОВІ АТРИБУТИВНОГО ПІДХОДУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ЇХ ПІДГОТОВКИ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті визначено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів. Розкрито сутність та способи впровадження однієї із них – становлення мотиваційної сфери майбутніх учителів щодо формування соціальної компетентності молодших школярів на основі атрибутивного підходу. Визначено шляхи запровадження атрибутивного підходу у підготовці майбутніх учителів початкової школи. Узагальнено основні напрями реалізації програми розвитку мотиваційної сфери майбутніх учителів початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів.

Ключові слова: педагогічні умови, підготовка майбутніх учителів початкової школи, становлення мотиваційної сфери, атрибутивний підхід.

Постановка проблеми. Важливою умовою успішної реалізації затвердженої концепції "Нової української школи" є підготовка майбутніх кваліфікованих, компетентних педагогів, здатних до самостійності та творчості у виборі форм, методів та засобів реалізації змісту освіти, готових до впровадження інновацій в освітньому просторі та створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України.

З метою розв'язання окреслених завдань актуалізовано питання удосконалення підготовки майбутніх учителів до формування ключових компетентностей молодших школярів, зокрема тих, що забезпечують активність дитини у суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з соціокультурною дійсністю на основі інтеріоризованого особистістю соціального досвіду учнів.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Підготовка вчителя початкової школи ґрунтовно презентована у дослідженнях вітчизняних фахівців у галузі професійної педагогічної освіти В. Бібік, В. Бондаря, В. Желанової, О. Комар, О. Лінник, О. Матвієнко, І. Осадченко, Д. Пашенко та ін. Особливу увагу акцентуємо на наукових розробках, які репрезентують ґрунтовний досвід підготовки вчителя початкової школи до соціально-педагогічної діяльності, соціального супроводу молодших школярів (О. Будник, Л. Зімакова, О. Варецька, С. Литвиненко, А. Тадаєва та ін.) та досвід підготовки вчителя зазначеного напрямку до формування компетентностей / компетенцій молодших школярів (Т. Нестеренко, Г. Шпиталевська) та ін.

Аналіз вище зазначених досліджень є основою обґрунтування моделі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів. Відповідно до наукових основ моделювання **метою презентованого дослідження** є визначення і розкриття сутності однієї з педагогічних умов, що забезпечує ефективність модельованого процесу – становлення мотиваційної сфери майбутніх учителів щодо формування соціальної компетентності молодших школярів на основі атрибутивного підходу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літератури дав можливість зробити висновок, що поняття "педагогічні умови" широко представлено у словниковій літературі та наукових працях з теорії та методики навчання, виховання і професійної підготовки. Серед аналізованих визначень виокремлюємо: "педагогічні умови – це обставини процесу навчання і виховання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей" (В. Андрєєв) [1: 76]; "педагогічні умови – обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей" (словник-довідник з професійної педагогіки) [2: 243].

Отже, педагогічні умови визначають як сукупність цілеспрямовано створюваних обставин, факторів, можливостей, які забезпечують оновлення змісту, форм, методів педагогічного процесу та успішну реалізацію поставлених дослідницьких завдань. Вони характеризуються взаємопов'язаністю та взаємообумовленістю й обґрунтовуються на основі структури характеристики особистості, що визначена як результат педагогічного процесу.

У нашому дослідженні під педагогічними умовами розуміємо сукупність взаємопов'язаних обставин, що створені на основі цілеспрямованої і систематичної координації дій суб'єктів освітньої взаємодії у

вищому навчальному закладі, з метою удосконалення підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів.

Для визначення педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів було використано математично-статистичний аналіз експертами умов модельованого процесу, що були визначені нами на основі узагальнення наукової літератури, результатів експериментальних дослідження та власного досвіду.

Виявлено найбільш значущі педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів: *становлення мотиваційної сфери майбутніх учителів щодо формування соціальної компетентності молодших школярів на основі атрибутивного підходу; оптимізація викладання освітніх курсів підготовки на основі інтеграції їх змісту та застосування конструктивістської методики навчання; розвиток соціального інтелекту майбутнього вчителя на основі об'єднання цілей освітньо-виховної, освітньо-професійної, соціально-дозвіллевої та суспільно-громадської діяльності студента; управління процесом розвитку готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів засобами формувального оцінювання.*

Представимо авторське бачення змісту та способів реалізації першої педагогічної умови.

На думку А. Мітіної, у сучасній системі підготовки фахівців проявляється типова помилка викладачів, яка полягає в тому, що вони в своїй педагогічній діяльності "неправомірно покладаються на той факт, що студенти прийшли вчитися з власної волі і вже тому вони достатньо мотивовані й зацікавлені у вивченні предмету" [3: 59]. С. Пакуліна доводить, що мотив – це явище, яке не самозароджується, а є результатом діяльнісного відношення до предмету активності. Тому, на її думку, завдання викладача полягає в тому, щоб розуміти мотивацію навчання студентів. Для того, щоб розуміти мотивацію і прогнозувати її динаміку важливо знати про її стан, спираючись на результати надійного діагностичного інструментарію [4: 259].

Оскільки серед показників сформованості мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів основне місце займають мотиви учіння та досягнення успіху, детальніше представимо їх сутність та способи розвитку.

На думку Є. Скворчевської, мотивація досягнення в діяльності передбачає прийняття зобов'язань відповідати стандартам якості виконання діяльності, а також самооцінювання після закінчення діяльності, прагнення робити щось якнайкраще, домогтися найвищого результату, вдосконалити свої уміння та здібності, тобто досягнення певного рівня, який суб'єкт вважає обов'язковим для себе [5: 189].

У зарубіжній психології ґрунтовно представлено дослідження, що розкривають вплив мотивів учіння та досягнення на результативність освітнього процесу в середніх та вищих навчальних закладах (А. Бандура, Б. Вайнер, Д. Мак-Клелланд, Г. Мюррей, Д. Такман, М. Селігман) та ін.

Так, Д. Мак-Клелланд ввівши у психологію поняття "мотивація досягнення" (1965), обґрунтував його особливу важливість для досягнення успіху в діловій сфері. Зворотною стороною цієї потреби він виділив потребу в уникненні невдачі, в основі якої лежить прагнення до безпеки. Психолог запропонував метод підвищення мотивації людей, що заснований на чотирьох основних принципах. О. Забеліна так інтерпретує їх у контексті розвитку мотивації досягнення у процесі освітньої діяльності:

1. Обґрунтовується твердження про необхідність дотримання помірною ризику, тобто уникати як вірного успіху, так і вірної невдачі. У перекладі на шкільну й вузівську практику цей принцип означає надання права тим хто навчається самим обирати собі завдання, регулюючи тим самим рівень їх складності.

2. Необхідність брати відповідальність за свої результати. Спочатку завдання повинно бути поставлене таким чином, щоб для його виконання учням треба було покладатися на самих себе. При цьому наслідки неуспіху не повинні бути занадто суворими (щоб не блокувати мотивацію взагалі).

3. Уважне вивчення навколишнього оточення, як принцип, вимагає безпечного для помилок, багатого інформацією оточення, у якому є можливість вибирати та змінювати напрямок навчання. Оволодіння інформацією, на думку Д. Мак-Клелланда, успішно протікає в ігровій формі та при моделюванні ситуацій.

4. Використання адекватного й конкретного зворотного зв'язку.

Проте, психологи зауважують, що успіхи в навчальній та професійній діяльності залежать не тільки від того, наскільки людина мотивована на досягнення успіху та які її уявлення про власну компетентність, а й від того, як вона пояснює, або атрибутує, свої успіхи або невдачі.

Атрибутивні теорії мотивації діяльності представлено у працях Б. Вайнера, К. Двека, Е. Десі і Р. Райана, А. Кукла, М. Селігмана, Д. Такмана, Х. Хекхаузена та ін.

На думку Х. Хекхаузена [6], теорія атрибуції (від англ. attribution – приписування, пояснення) покликана пояснити "коли і хто по відношенню до кого зробив що, як, для чого і чому". Предметом теорії атрибуції виступає те, як людина приходить до висновку, яку інформацію використовує, як її обробляє, тобто, як саме здійснюється когнітивне приписування причин тих чи інших переживань і поведінки.

Останнім часом, зазначає М. Долгатов, спостерігається проникнення атрибутивного підходу в прикладній галузі психології, в тому числі в педагогічну психологію. Перш за все, атрибутивний підхід став застосовуватися до вивчення мотивації навчальної діяльності, а також з метою формування сприятливих умов для розвитку позитивної Я-концепції суб'єкта навчальної діяльності [7].

"Атрибутивний стиль" як ключове поняття у теорії атрибуції було введено М. Селігманом й визначає спосіб, яким людина у повсякденному житті звикла пояснювати собі, чому щось відбувається, включаючи власні досягнення, успіхи й невдачі. Ці індивідуальні відмінності в поясненні успіхів та невдач у своїй діяльності виражаються в когнітивних схемах, які і називаються атрибутивним стилем (або пояснювальним) особистості. Психологами доведено, що атрибутивний стиль (оптимістичний, песимістичний), як характеристика особистості, має індивідуальну міру виразності й може бути виміряна засобами певної діагностичної методики, а також змінена за допомогою консультативного супроводу чи підтримки.

На основі аналізу наукових досліджень з теорії каузальної атрибуції, теорії атрибутивних стилів, соціокогнітивної теорії, теорії самодетермінації та ін. було зроблено висновок про те, що атрибуція успіхів і невдач робить вплив на успішність діяльності, на мотивацію досягнення й емоційні стани суб'єктів діяльності. Це спонукає до можливості застосування атрибутивного підходу у розвитку мотивації студентів до формування соціальної компетентності учнів.

Основні напрями запровадження атрибутивного підходу обґрунтовуємо на основі визначених Б. Такманом [8] принципів поведінки вчителя, що спрямована на формування оптимального атрибутивного стилю в учнів, запобігання стану безпорадності і посилення навчальної мотивації (мотивації досягнення):

1. Акцентувати увагу на учінні або процесі набуття вмінь та навичок, а не досягненнях. Тобто, викладач повинен реагувати фактично на зусилля, затрачені студентом у процесі підготовки, а не на результат, який був досягнутий. З цього положення логічно випливає необхідність конкретного зворотного зв'язку з викладачем щодо правильності виконання завдання, а не просто оцінювання (без порівняння з іншими студентами).

2. Викладач повинен підвищити мотивацію студентів за допомогою зниження конкуренції між ними (використання підходів, заснованих на співпраці і повному оволодінні навчальним матеріалом, зокрема прийомів формувального оцінювання).

3. Викладачу необхідно допомогти студентам оцінити свої результати на основі причинних факторів, окрім здібностей (внутрішній, стабільний, неконтрольований фактор, що тісно пов'язані з самоповагою та впевненістю у собі). Найбільш оптимально робити акцент на зусилля, які стали причинами успіху.

4. Викладачу слід прагнути до визначення реалістичних цілей, щоб підвищити ймовірність успіху й особисту оцінку студентами своїх здібностей.

5. Необхідно постійно аналізувати інформацію (вербальну і невербальну) про причини невдач у професійній підготовці, яку викладачі надають студентам, і відповідно змінювати свої висловлювання з метою зворотного зв'язку зі студентами.

6. Викладачам самим слід уникати стану безпорадності, що може виникати в результаті власних невдач, розчарувань й випробувань у освітній взаємодії.

7. Необхідно використовувати заохочення, щоб допомогти студентам більш позитивно оцінювати себе і відчувати бажання досягти чогось.

Оскільки модель атрибутивної терапії спрямована на вироблення оптимістичного стилю пояснень причин успіху і невдачі та високої мотивації досягнення, науковці пропонують впроваджувати комплексні програми з метою розвитку мотивації, що побудовані на основі тренінгових технологій.

Дослідження О. Афанасенкової доводить, що розвиток мотивації навчальної діяльності в процесі професійної підготовки забезпечується за допомогою комплексної програми, яка дозволяє студентам вузу усвідомлювати свої мотиваційні та особистісні ресурси, актуалізувати їх, глибше зрозуміти особистісні особливості та особливості інших людей, засвоїти моральні і професійні норми [9: 14].

На основі проведеного аналізу визначено основні напрями реалізації програми розвитку мотиваційної сфери майбутніх учителів початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів: робота зі студентами щодо розвитку оптимістичного атрибутивного стилю, високої мотивації досягнення та самодетермінації, підвищення мотивації до особистісного та професійного самовдосконалення у майбутній професії, підтримка позитивних результатів розвитку мотивації тощо.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Отже, застосування атрибутивного підходу у розвитку мотивації студентів до формування соціальної компетентності учнів в загальному сприятиме: посиленню навчальної мотивації студентів, запобігання стану їх безпорадності, що може виникати в результаті власних розчарувань й випробувань у освітній взаємодії, допоможе оволодіти навиками оцінювання своїх результатів та планування дій на основі високої мотивації досягнення. Розробка та впровадження такої програми може стати дієвим шляхом становлення мотиваційної сфери

майбутніх учителів щодо формування соціальної компетентності молодших школярів на основі атрибутивного підходу.

Подальшого наукового пошуку потребує аналіз сутності та способів реалізації усіх визначених педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування соціальної компетентності молодших школярів та їх експериментальна перевірка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев В. И. Основы педагогики высшей школы : [учеб. пособие] / В. И. Андреев. – Мн. : РИВШ, 2005. – 194 с.
2. Словник-довідник з професійної педагогіки / [авт.-упоряд. А. В. Семенова]. – Одеса : Пальміра, 2006. – 272 с.
3. Митина А. М. Зарубежные исследования учебной мотивации взрослых / А. М. Митина // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 14. – Психология. – 2004. – № 2. – С. 56–65.
4. Пакулина С. А. Психологические особенности мотивации учения студентов педагогического вуза [Электронный ресурс] / С. А. Пакулина. – Труды Современного гуманитарного университета. – 2009. – № 9. – С. 70–86. – Режим доступа : http://www.edit.muh.ru/content/mag/trudy/09_2009/09.pdf.
5. Скворчевська Є. Л. Когнітивні механізми мотивації досягнення / Є. Л. Скворчевська // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – Психологія. – 2013. – Вип. 46 (1). – С. 187–195. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2013_46%281%29_24.
6. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – 2-е изд. – СПб. : Питер; М. : Смысл, 2003. – 860 с.
7. Долгатов М. М. Каузальные атрибуции достижений как фактор эффективности учебной и педагогической деятельности : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. психол. наук : спец. 19.00.00 "Психологические науки" / Далгатов Магомед Магомедаминович. – Москва, 2006. – 40 с.
8. Такман Б. У. Педагогическая психология : от теории к практике / Б. У. Такман ; пер. с англ. О. А. Зильберта; науч. ред. пер. И. И. Ильясов. – ИГ "Прогресс" – М. : ИГ "Прогрес", 2002. – 571 с.
9. Афанасенкова Е. Л. Мотивы учения и их изменение в процессе обучения студентов вуза: дис... канд. психол. наук : 19.00.07 "Педагогическая психология" / Е. Л. Афанасенкова. – М. : 2005. – 238 с.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Andreiev V. I. Osnovy pedagogiky vyshey shkoly [Principles of High School Pedagogy] : [ucheb. posobyie] / V. I. Andreev. – Mn. : RYVSh, 2005. – 194 s.
2. Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedagogiky [Vocabulary-Reference Book of Professional Pedagogy] / [avt.-uporyad. A. V. Semenova]. – Odesa : Pal'mira, 2006. – 272 s.
3. Mitina A. M. Zarubezhnyie issledovaniia uchebnoi motivatsyi vzroslykh [Foreign Studies of Academic Motivation of Adults] / A. M. Mytina // Vestnyk Mosk. un-ta [Moscow University Journal]. – Ser. 14. – Psykhologiia. – 2004. – № 2. – S. 56–65.
4. Pakulina S. A. Psykhologicheskiye osobennosti motyvatsii ucheniia studentov pedagogicheskogo vuza [Psychological Features of Motivation of Studying of the Students of Pedagogical Higher Educational Establishments] [Elektronnyy resurs] / S. A. Pakulyina. – Trudy Sovremennogo gumanyarnogo unyversyteta. – 2009. – № 9. – S. 70–86. – Rezhym dostupa : http://www.edit.muh.ru/content/mag/trudy/09_2009/09.pdf.
5. Skvorchevs'ka Ye. L. Kognityvni mekhanizmy motyvatsii dosiagnennia [Cognitive Mechanisms of Achievement Motivation] / Ye. L. Skvorchevs'ka // Visnyk Kharkivs'kogo natsional'nogo pedagogichnogo unyversytetu imeni G. S. Skovorody [Bulletin of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University]. – Psykhologiia. – 2013. – Vyp. 46 (1). – S. 187–195. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2013_46%281%29_24.
6. Khekkhauzen Kh. Motivatsiya y deiatel'nost' [Motivation and Activity] / Kh. Khekkhauzen. – 2-e izd. – SPb. : Pyter; M. : Smysl, 2003. – 860 s.
7. Dolgatov M. M. Kauzal'nyie atributsyi dostyzenii kak faktor effektivnosti uchebnoi i pedagogicheskoi deiatel'nosti [The Causal Attributions of Achievements as the Effectiveness Factor of Learning and Teaching Activities] : avtoref. dys. na soiskanie uchenoi stepeni dokt. psykhol. nauk : spets. 19.00.00 "Psikhologicheskie nauki" / Dalgatov Magomed Magomedamynovych. – Moskva, 2006. – 40 s.
8. Takman B. U. Pedagogicheskaiia psykhologiia : ot teorii k praktike [Educational Psychology : from Theory to Practice] / B. U. Takman ; per. s angl. O. A. Zyl'berta ; nauch. red. per. I. I. Iliasov. – YG "Progress" – M. : YG "Progress", 2002. – 571 s.
9. Afanasenkova E. L. Motivy ucheniia i ikh izmenenie v protsesse obuchenii studentov vuza [The Motives of Study and Their Change in the Learning Process of High School Students] : dys... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 "Pedagogicheskaiia psykhologiia" / E. L. Afanasenkova. – M. : 2005. – 238 s.

Юрченко О. В. Становление мотивационной сферы будущих учителей начальной школы на основе атрибутивного подхода как педагогическое условие его подготовки к формированию социальной компетентности младших школьников.

В статье определены педагогические условия подготовки будущего учителя начальной школы к формированию социальной компетентности младших школьников. Раскрыта сущность и способы внедрения одной из них – становление мотивационной сферы будущих учителей по формированию

социальной компетентности младших школьников на основе атрибутивного подхода. Определены способы внедрения атрибутивного подхода в подготовке будущих учителей начальной школы. Обобщены основные направления реализации программы развития мотивационной сферы будущих учителей начальной школы к формированию социальной компетентности младших школьников.

Ключевые слова: педагогические условия, подготовка будущих учителей начальной школы, становления мотивационной сферы, атрибутивный подход.

Yurchenko O. V. Formation of a Motivational Sphere of Future Primary School Teachers Based on Attributive Approach as a Pedagogical Condition of Its Preparation for the Formation of Social Competence of Primary School Pupils.

The pedagogical conditions of future primary school teacher training for the formation of primary school pupils' social competence are determined in the article. They have been represented as a set of interrelated circumstances based on a focused and systematic coordination of activities of subjects of educational interactions in higher educational establishments, in order to improve the future primary school teacher training to the formation of social competence of primary school pupils. The essence and methods of implementation of one of them, namely the formation of motivational sphere of future teachers as for the formation of social competence of primary school pupils based on attributive approach have been studied.

The analysis of the ideas of foreign psychologists that reveal the influence of motives of learning and achievements of the educational process efficiency in secondary and higher educational institutions was made. The psychologists' generalization concerning the peculiarities of the attributive style (optimistic, pessimistic) of students was presented as the characteristics of their personality that has as individual expression and can be measured by means of specific diagnostic techniques and also changed with the help of advisory accompaniment or support.

The basic directions of attributive approach introduction in training the future primary school teachers on the basis of principles of teacher's behavior introduced by B. Takman, were determined.

The attention was focused on the feasibility of developing and implementing the program of motivational sphere development of primary school teachers to the formation of social competence of primary school pupils. Based on the conducted analysis, the main directions of its realization were summarized, such as: the work with students on the optimistic attributive style development, high motivation of achievement and self-determination, increasing motivation to personal and professional self-improvement in a future profession, support of positive results of motivating development etc.

It is concluded that the use of attributive approach in general will contribute to the enhancement of students' learning motivation, prevention of their state of helplessness that may occur as a result of their own frustration. It also may help to learn the skills of the own results evaluation and planning of their actions based on the high achievement motivation.

Key words: pedagogical conditions, training of future primary school teachers, the formation of motivational sphere, attributive approach.